

Tomasz Rombek<http://orcid.org/0000-0003-1798-2242>

rombek03@gmail.com

DOI: 10.35765/pk.2022.3904.08

Dwór królowej Elżbiety Jagiellonki w latach 1505–1515

STRESZCZENIE

Trwające od wielu lat badania nad dworami przede wszystkim ogniskowały się na osobie króla lub jego małżonki (małżonek). Rzadko była podejmowana kwestia królewskich dzieci, co przede wszystkim jest związane ze szczupłością podstawy źródłowej pozwalającej na ich rekonstruowanie. Sytuacja nieco lepiej przedstawia się dla synów władcy, szczególnie tych, których przygotowywano do objęcia tronu, o wiele gorzej – jego córek. Brakuje w literaturze przedmiotu pogłębionych studiów nad dworem i otoczeniem młodych Jagiellonek – wyjątkami są tu jedynie Jadwiga (1408–1431), córka Władysława Jagielly, oraz Jadwiga (1513–1573) i Anna (1515–1520), córki Zygmunta Staroego. Niniejszy artykuł stanowi próbę odtworzenia struktury dworu Elżbiety Jagiellonki (1482–1517), najmłodszej córki Kazimierza IV Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanki, funkcjonującego w latach 1505–1515.

SŁOWA KLUCZE: dwór, otoczenie, dworzanie, Elżbieta Jagiellonka

ABSTRACT

The Court of Elizabeth Jagiellon (1505-1515)

Research, which had been going on for many years, was primarily focused on the person of the king or his wife. The issues of royal children were rarely raised, which is primarily related to the scarcity of the source base, allowing for their reconstruction. The situation is a bit better for the ruler's sons, especially those who were being prepared to take up the throne, and much worse for his daughters. The literature on the subject lacks in-depth studies on the court and the surroundings of young Jagiellonian women, the exceptions being Jadwiga (1408–1431), daughter of Władysław Jagiello, as well as Jadwiga (1513–1573) and Anna (1515–1520), daughters of Sigismund the Old. This article is an attempt to recreate the structure of the court of Elizabeth Jagiellon (1482–1517), the youngest daughter of Casimir IV Jagiellon and Elizabeth of Austria, functioning in the years 1505–1515.

KEYWORDS: court, entourage, courtiers, Elizabeth Jagiellon

Trwające od wielu lat badania nad dworami ogniskowały się przede wszystkim wokół postaci samego władcy. Źródło takiego podejścia odnajdujemy m.in. w definicji dworu zaproponowanej przez Andre Stegmanna:

dwór jest jednością geograficzną, polityczną, duchową, kulturalną i socjologiczną, miejscem obrazującym składniki zbiorowości wedle wyobrażenia, które mu tworzy książę zgodnie z ideą, jaką tworzą sobie poddani; to obraz dynamiczny, powiązany z wyobrażeniem symbolicznym we wszystkich płaszczyznach: osobowej, mechanizmów, obrzędowej. W skrócie: dwór jest obrazem symbolicznym państwa, odczuwanym i akceptowanym przez zbiorowość (za: Ferenc, 1998, s. 7).

Wraz z postępem „queenship studies” coraz więcej badaczy zaczęło sięgać po tematykę dworu królowej czy księżnej (np. Rutkowska, 2007; Rutkowska, 2012; Rutkowska, 2020; Marchwińska, 2008; Czwojdrak, 2010; Czwojdrak, 2012; Rombek, 2014; Pietkiewicz, 2014), i to nie tylko w aspekcie organizacyjnym czy funkcjonalnym (Januszek-Sieradzka, 2017).

Niezwykle rzadko natomiast podejmowana była kwestia dworu dzieci królewskich (książęcych), co należy przede wszystkim wiązać ze szczupłością informacji źródłowych na ich temat. Świetnie to możemy zaobserwować na przykładzie naszych władców z dynastii Jagiellonów. Materiał źródłowy, którym dysponujemy, pozwolił na fragmentaryczne lub w miarę całościowe odtworzenie dworu synów Władysława Jagiełły – Władysława i Kazimierza (Borkowska, 2011, s. 198; Czwojdrak, 2015), Kazimierza IV Jagiellończyka – Władysława, Kazimierza, Jana Olbrachta, Aleksandra, Zygmunta – także jako władcy głogowsko-opawskiego, Fryderyka (Borkowska, 2011, s. 198–199; Nalewajek, 2018; Kozák, 2008; Kozák, 2009; Kozák, 2011; Kozák, 2015; Ferenc, 2020) oraz syna Zygmunta I Starego – Zygmunta Augusta (Borkowska, 2011, s. 201–202)¹.

Sytuacja ma się o wiele gorzej w wypadku córek królewskich, o których źródła milczą, lub, z rzadkimi wyjątkami, informują bardzo skąpo. Analizując poszczególne przypadki, mamy do czynienia z dwoma rozwiązaniami dotyczącymi dworu Jagiellonek – otrzymują własny dwór, jak Jadwiga Jagiełłówna – ok. 1410 r., Elżbieta [III] Kazimierzówna – 1505 r., Jadwiga i Anna Zygmuntowny – między 1515 a 1518 r., Anna i Katarzyna Zygmuntowny – 1556 r. (Borkowska, 2011, s. 198, 199, 200–201, 202; Borkowska, 1987, s. 84–86; Rutkowska, 2012, s. 872–877; Bogucka, 2009;

1 W odniesieniu do naturalnego syna Zygmunta I, Jana z Książąt Litewskich, należy raczej mówić o otoczeniu niż dworze (Borkowska, 2011, s. 199–200).

Bogucka, 2020), lub przebywają na dworze swojej matki do zamążpójścia, jak pozostałe córki Kazimierza IV i Zygmunta Starego².

Elżbieta [III] Jagiellonka przysłała na świat w drugiej połowie 1483 r., prawdopodobnie w trakcie pobytu Kazimierza IV i Elżbiety Rakuszanki w Trokach (Wdowiszewski, 2005, s. 132–135; Rutkowska, 2014, s. 304–305; Możejko, 2020, s. 152–153). Jako najmłodsze dziecko pary królewskiej pozostała najdłużej przy rodzicach. Stała się nieodłączną towarzyszką swej matki aż do jej śmierci w 1505 r. W obawie o jej przyszłość król Aleksander Jagiellończyk – w porozumieniu z matką – w 1504 r. wyłączył z oprawy królowej wdowy Łęczycę, Radom i Przedecz, które oddał swej siostrze. Ponadto dołączył do tego wieś Zielonki i dom na Wawelu (Rykaczewski, 1862, s. 170; Papée, 1927, nr 265, s. 434–435). Dodatkowo tego samego dnia, 6 listopada, na mocy innego dokumentu ustanowił dla królowy rentę w wysokości 12 grzywien, wypłacanych tygodniowo z żup wielickich (Rykaczewski, 1862, s. 170; Papée, 1927, nr 265, przypis 2). W roku następnym, 16 kwietnia, Rakuszanka zapisała córce 40 000 florenów na dobrach nowokorczyńskich, wiślickich, żarnowieckich, łęczyckich i przedeckich z tenutą kłodawską oraz clach radziejowskich i słońskich³. Decyzję tę 29 kwietnia zatwierdził Aleksander Jagiellończyk⁴. Dodatkowo 17 maja 1505 r. król ponownie nadał siostrze wieś Zielonki i dom na Wawelu⁵. Poza tymi szerokimi nadaniami Rakuszanka uczyniła także Elżbietę jedną z głównych spadkobierczyń, zapisując jej m.in. swoje klejnoty. Została także wyznaczona na egzekutorkę ostatniej woli matki (Garbacz, 1960, s. 314, 315–317).

Prawdopodobnie w latach 1504–1505 zapadła decyzja o utworzeniu w najbliższej przyszłości dla młodej Jagiellonki dworu, co stało się faktem 1 października 1505 r., czyli półtora tygodnia po pogrzebie Rakuszanki zmarłej 30 sierpnia⁶. Król Aleksander wyznaczył wówczas zwierzchnikami nowo utworzonego dworu swej siostry dwie bardzo dobrze znane mu osoby.

2 W przypadku Jadwigi Kazimierzówny w jej orszaku ślubnym do Landshut pojawili się urzędnicy dworscy (ochmistrz Jan Synowiec z Rzędowic i Kociny oraz kuchmistrz Stanisław z Brzezia), co należy raczej wiązać z charakterem ceremonialnym podróży niż z istnieniem wcześniej odrębnego dworu królowy (Biskup, 1977; Biskup, 1987). Okazjonalnie odnajdujemy także informacje na temat dworek towarzyszących córkom królewskim. Takim przykładem jest Jadwiga Długoszówna, dworka Anny lub Barbary Kazimierzówny (Bukowski, 2016, s. 67–68).

3 Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie (BCzart.), dp 676; Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ), Rkp. Dypl. 98; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Metryka Koronna (dalej: MK) 21, k. 174v–175; Rykaczewski, 1862, s. 170; Wierzbowski, 1908, nr 2024, s. 132.

4 BCzart., dp 676; AGAD, MK, 21, k. 174v–175; Wierzbowski, 1908, nr 2060, s. 135.

5 AGAD, MK 15, k. 213v; Wierzbowski, 1908, nr 2123, s. 139.

6 AGAD, MK 22, k. 12v–13; Wierzbowski, 1908, nr 2479–2480, s. 163.

Ochmistrem został Jakub z Siekluk herbu Jastrzębiec, a ochmistrzynią Barbara z Woli Konińskiej herbu Rawicz, wdowa po staroście sandomierskim Janie Rabsztyńskim. Jakub z Siekluk związany był z Jagiellonami i dworem królewskim już od przełomu lat 50. i 60. XV w. jako królewski pokojowiec (Kurtyka, 1996, s. 578). W latach 70. przeszedł na dwór królewiczów, w tym młodego Aleksandra Jagiellończyka, a w 1484 r. uzyskał urząd krajczego. W 1489 r. wykupił tenutę plizneńską (Kurtyka, 1996, s. 579). Na początku lat 90. XV w. został burgrabią krakowskim (Bukowski, 1999, nr 109, s. 58). W 1497 r. objął tenutę ratneńską i starostwo bieckie (Kurtyka, Nowakowski, Sikora, Sochacka, Wojciechowski i Wyzrozumka, 1990, nr 1254, s. 281; Sikora, 1980a). W 1501 r. został kasztelanem bieckim, a w 1503 r. – wojnickim (Cynarski i Falniowska-Gradowska, 1990, nr 2, s. 43, nr 50, s. 49, nr 552, s. 130; Sikora, 1980b). Natomiast Barbara z Woli Konińskiej, zanim trafiła na dwór Elżbiety Jagiellonki, przynajmniej od 1502 r. była dworką jej zmarłej matki (Pawiński, 1897, s. 6). Zapewne trafiła nań po śmierci swego męża Jana Rabsztyńskiego w 1498/1499 r. (Kurtyka, 2017, s. 571–572). O jej znacznej pozycji we fraucymerze królowej wdowy świadczy wysoki zapis w testamencie Rakuszanki, opiewający na kwotę 100 florenów (Garbacik, 1960, s. 318; por. też Pawiński, 1897, s. 6, 18, 142). Na pewno jednak nie była jej *magistrae curiae*, co sugerują Józef Garbacik i Urszula Borkowska (Garbacik, 1960, s. 318, przypis 37; Borkowska, 2011, s. 192). Nominacja Barbary pozwala na przyjęcie tezy, że wraz z nią do tworzonego fraucymeru młodej Jagiellonki trafiły także niektóre dworki jej zmarłej matki.

Funkcjonujący w latach 1505–1515 dwór królowej Elżbiety Jagiellonki obejmował kilka kategorii dworzan – urzędników, fraucymer, capellę, pokojowców oraz sługi.

Na czele dworu stał ochmistrz (*magister curiae*). Obowiązki te pełnił dwóch dostojników. Pierwszym z nich, w latach 1505–1512, był wspomniany już Jakub Sieklucki herbu Jastrzębiec. Jednocześnie brał on aktywny udział w życiu politycznym państwa, m.in. uczestniczył w kolejnych sejmach, a z mandatu króla Aleksandra z 1506 r. był komisarzem w sądzie komisarzkim (królewskim sądzie odwoławczym). Brał udział w uroczystościach ślubnych i weselnych króla Zygmunta i Barbary Zápolyi oraz jej koronacji w 1512 r. (Kurtyka, 1996, s. 581). Niewątpliwie pozycja Siekluckiego była o wiele silniejsza za panowania Aleksandra Jagiellończyka, a uległa ona osłabieniu w momencie objęcia tronu przez jego brata Zygmunta i pojawienia się zupełnie nowej elity politycznej. Jednakże sprawowanie funkcji ochmistra dworu ukochanej siostry Zygmunta I ułatwiło Siekluckiemu utrzymanie się w nowym układzie politycznym. Jakub zmarł nagle pod koniec lutego 1512 r. w Krakowie i został pochowany w katedrze wawelskiej (Kurtyka, 1996, s. 583). Królowna Elżbieta została wyznaczona egzekutorką (*suprema tutrix et principalis*

executor) jego testamentu (Przybyszewski, 1965, nr 146, s. 118–124, nr 151, s. 127–128, nr 152, s. 129; Kurtyka, 1996, s. 583).

Następcą Siekluckiego został Stanisław Tarło ze Szczekarzowic herbu Topór (Pielas, 2006, s. 11–12). Został mianowany zapewne tuż przed 16 marca 1512 r., był bowiem obecny w trakcie odczytywania testamentu Siekluckiego oraz realizowania jego zapisów przez egzekutorów, w tym królową Elżbietę Jagiellonkę (Przybyszewski, 1965, nr 146, s. 124). Należy domniemywać, że jego obecność w takim momencie była konsekwencją wypełniania obowiązków ochmistrza. Stanisław był najmłodszym synem Zakliki ze Szczekarzowicz (zm. 1466), dworzanina królewskiego, podczaszego królowej Zofii Holszańskiej, a potem wieloletniego krajczego koronnego w latach 1439–1441 i 1444–1465 (Lubczyński, 2018, s. 325–327; Chłapowski, Ciara, Kądziela, Nowakowski, Opaliński, Rutkowska i Zielińska, 1992, nr 269 i 271, s. 62; Czwojdrak, 2012, s. 101, 191–192, 220). O działalności polityczno-dworskiej Stanisława przed objęciem ochmistrzostwa niewiele posiadamy informacji. Wiadomo, że 10 listopada 1505 r. jako poseł ziemi sandomierskiej został wysłany przez króla Aleksandra na sejmik do Sandomierza (Pawiński, 1897, s. 187). W okresie od 24 stycznia do 8 marca 1507 r. był posłem ziemi sandomierskiej na sejm koronacyjny Zygmunta I (Lubczyński, 2015, s. 515). Z kolei 24 lutego 1510 r. został wyznaczony po sejmie piotrkowskim poborcą kontrybucji w ziemi sandomierskiej (Balzer, 1906, nr 54, przypis h, s. 123). W dniach 14–28 lutego 1512 r. był posłem ziemi sandomierskiej na sejm w Krakowie (Lubczyński, 2015, s. 529).

Być może kolejny pobyt Stanisława Tarły na sejmie w 1512 r. był momentem kluczowym, który zadecydował o jego rychłej nominacji na ochmistrza dworu królewskiej siostry?

Z tytułem *magistri curiae Elisabeth reginulae Poloniae* Tarło pojawia się w źródła kilkukrotnie i są to zazwyczaj sprawy dotyczące jego majątku lub innych sprawy rodzinnych⁷. W liście Zygmunta I do Elżbiety, wysłanym z Wilna 11 listopada 1514 r., król odmówił swojej ukochanej siostrze w sprawie prośby dotyczącej jej bezimiennie wzmiankowanego ochmistrza (Działyński, 1853, nr 337, s. 252). Zapis ten z pewnością dotyczył Tarły.

Swoje obowiązki Tarło pełnił zapewne do momentu rozwiązania dworu Elżbiety Jagiellonki w związku ze jej ślubem z księciem Fryderykiem II legnickim w 1515 r. Zmarł po 1 sierpnia 1515 r.⁸

7 AGAD, MK 25, f. 186–186v; Wierzbowski, 1910, nr 1642, s. 97 (23 VII 1512); AGAD, MK 29, f. 1; MK 35, f. 1; Wierzbowski, 1912, nr 10529, s. 120 (6 III 1515); Przybyszewski, 1965, nr 237, s. 179 (7 IV 1515).

8 W literaturze przedmiotu nie ma jednomyślności odnośnie do daty śmierci Tarły. A. Biedrzycka wskazała, że ochmistrz królowy zmarł po 1 sierpnia 1515 r. (Biedrzycka, 2018, s. 315).

Kolejnym urzędnikiem dworu Elżbiety był kuchmistrz (*magister coquinae*). Jedynym znanym posesorem tego urzędu był kasztelan czechowski Mikołaj Missopad (Miszopad) z Konina herbu Łabędź (Kowalska, 1976). Elżbieta Jagiellonka „odziedziczyła” go po swej matce, Mikołaj był bowiem jej wieloletnim pokojowcem, a potem kuchmistrem w latach 1498–1505 (Rombek, 2014, s. 316). Na dwór królowej przeszedł zapewne od razu po śmierci swej dawnej chlebowdawczyni, choć z tytułem dworzani-
nina Jagiellonki występuje niezwykle rzadko – w 1509 i 1512 r. pojawił się jako *aulico* siostry królewskiej⁹. Natomiast dopiero 2 listopada 1515 r. został nazwany *magistro coquine virginis reginule Polonie*, czyli *de facto* w momencie rozwiązywania dworu Elżbiety w związku z jej wyjazdem na Śląsk do przyszłego męża Fryderyka II legnickiego (Przybyszewski, 1965, nr 255, s. 187). Być może zatem był kuchmistrem Jagiellonki od chwili przejścia z dworu Rakuszanek? Jest bardzo prawdopodobne, że król Aleksander zdecydował, możliwe że na prośbę Elżbiety, iż wierny kuchmistrz jego matki może nadal wykonywać te same obowiązki na dworze królewskiej siostry.

Królowna Elżbieta posiadała także kanclerza. Był nim kanonik sandomierski Jan Dembieński (Dembieński) herbu Nieczuja (Boniecki, 1901, s. 193; Wiśniewski, 1928, s. 48)¹⁰. Był synem Jana i dziedzicem wsi Dębiany w powiecie sandomierskim. W semestrze letnim 1477 r. zapisał się na Uniwersytet Krakowski (Ulanowski, 1887, s. 232; Gąsiorowski, Jurek, Skierska i Grzesik, 2004, s. 395). W trakcie studiów nie zdobył stopnia naukowego. Został duchownym. W 1487 r. został kapłanem oficjała krakowskiego Stanisława ze Świradzie, późniejszego administratora biskupstwa krakowskiego i wikariusza *in spiritualibus*. Z jego inicjatywy w 1488 r. został kreowany notariuszem publicznym, a następnie objął obowiązki notariusza w konsystorzu (Przybyszewski, 1960, nr 147, przypis, s. 94; Przybyszewski, 1965, nr 146, przypis, s. 123; Skupieński, 2002, s. 180). Zapewne w latach 90. XV w. przeszedł ostatecznie na dwór Elżbiety Rakuszanek, zostając jej kapłanem¹¹. Dembieński dzierżył w swym ręku kilka mniejszych beneficjów. Był plebanem w Porębie, Brzyskach i Starym Korczynie (do 1507), prebendarzem kaplicy świętokrzyskiej na Wawelu (skoro

Natomiast M. Lubczyński przesunął tę datę na okres po 3 kwietnia 1516 r. (Lubczyński, 2015, s. 515, przypis 19), zapewne opierając się na informacji źródłowej Jan Fijałka – 4 kwietnia 1516 r. (Fijałek, 1910, s. 41).

9 AGAD, MK 23, s. 629–630; Wierzbowski, 1910, nr 564, s. 36; AGAD, MK 26, k. 76v; Wierzbowski, 1912, nr 10187, s. 100.

10 B. Przybyszewski nazwa go Janem Dębieńskim z Dębian (Przybyszewski, 1960, nr 147, s. 93–94).

11 Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie (dalej: AKMK), Acta actorum officialia (dalej: AOff) 15, s. 171.

kaplica była fundacji rakuskiej, to zapewne został włączony w poczet jej członków z woli królowej, jako jej kapelan) oraz w Freiembergu w diecezji miśnieńskiej, kustoszem, a z czasem scholastykiem w Moskarzewie (Przybyszewski, 1960, nr 147, przypis, s. 94). W latach 1516–1520 wzmiankowany jako kanonik sandomierski (Boniecki, 1901, s. 193; Przybyszewski, 1965, nr 146, przypis, s. 123). Należy domniemywać, że do śmierci Rakuszanki był jej kapłanem i – prawdopodobnie – spowiednikiem¹². Następnie przeszedł na dwór królowy Elżbiety, być może także w tej samej roli, co u jej zmarłej matki. Od 1512 r. nazwany był jej kanclerzem¹³. Po jej wyjeździe do Legnicy przeszedł na dwór króla Zygmunta Jagiellończyka i został jego spowiednikiem. Zmarł w 1520 r.¹⁴

W kancelarii Elżbiety [III] Kazimierzówny byli zatrudnieni notariusze wywodzący się z środowiska krakowskiego konsystorza. Pierwszym z nich był Andrzej Białowocki (Białowodzki; *Byalowoczki, Byalowoczky*) herbu Drużyna. Królowna wystarała się w dniu 1 maja 1508 r. o zwolnienie z ekspedycji wojennej dla jego ojca, Mikołaja Saspowskiego (por. Wróblewski, 2016, s. 135–137). Wyrażono na to zgodę, gdyż jego syn *servit apud reginulam*¹⁵. Andrzej był bakalarzem prawa kanonicznego, notariuszem w konsystorzu wikariusza generalnego Zygmunta Targowickiego, kanclerza zmarłej Elżbiety Rakuszanki oraz w latach 1512–1515 adwokatem konsystorskim (Przybyszewski, 1965, nr 151, przypis 3, s. 128). Dzierżył w swoim ręku liczne niższe beneficja, m.in.: altarię św. Marcina na Zamku i św. Benedykta w kościele Mariackim w Krakowie (Przybyszewski, 1965, nr 146, s. 123–124, nr 151, s. 128, nr 152, s. 129, nr 230, s. 174). Był obecny w trakcie załatwiania spraw związanych z testamentem Jakuba Siekluckiego, którego jedną z egzekuterek była królowa Elżbieta (Przybyszewski, 1965, nr 146, s. 123–124). Sam, zresztą, był beneficjentem działań Elżbiety, która z części pieniędzy z legatu, za zbawienie duszy Jakuba z Siekluk, zakupiła czynsz na uposażenie dwóch ministeriów, przy dzierzonym przezeń ołtarzu św. Marcina w katedrze krakowskiej (Kurtyka, 1996, s. 583).

Kolejnym notariuszem związanym z królową był Jan Osiński. W latach 1511–1513 był notariuszem wikariusza generalnego i oficjała krakowskiego Bernardino Gallo z Zadaru (Przybyszewski, 1960, nr 148, s. 125, nr 163, s. 135–136). W 1513 r. pojawił się jako *familiari serenissime regidis Polonie* (Przybyszewski, 1965, nr 179, s. 146–147). Zapewne

12 12 listopada 1503 r. pojawił się spowiednik królowej Jan (Jelonek-Litewka, Kolak, Pirożyńska i Wojaś, 2002, s. 128).

13 AKMK, AOff, 36, s. 8; Przybyszewski, 1965, nr 200, s. 160–161.

14 AGAD, MK 35, s. 36; Wierzbowski, 1912, nr 12675, s. 232.

15 AGAD, MK 23, s. 386; Wierzbowski, 1910, nr 408, s. 26.

po objęciu urzędu oficjała krakowskiego przez Tomasza Rożnowskiego (1513–1540) zmienił miejsce swego zatrudnienia (Przybyszewski, 1989–1991; Knapiek, 2010, s. 200–201).

Liczną grupę dworzan tworzyli pokojowcy (pojawiający się z tytułem *curiensis*, *familiaris* lub *aulicus*) oraz słudzy (*servitor* lub *factor*) Elżbiety Jagiellonki¹⁶.

Czterech pokojowców Elżbiety Jagiellonki było związanych z dworem jej matki. Andrzej Winiarski z Winiar herbu Janina w latach 1495–1505 należał do grona zaufanych pokojowców Rakuszanki, skoro znajdujemy go wśród beneficjentów jej testamentu – otrzymał 50 florenów (Krzepela, 1928, s. 117; Garbacik, 1960, s. 318; Rombek, 2012, s. 256–257). Z dworem królowej Elżbiety był związany w latach 1505–1507¹⁷. W 1509 r. został wymieniony jako właściciel Winiar, części Raclawic i Garbowa w powiecie sandomierskim (Pawiński, 1886, s. 459). Jan Wierzbęta z Malinowic, wzmiankowany w gronie pokojowców Jagiellonki w latach 1507–1509¹⁸, był wiernym sługą matki Elżbiety, za co otrzymał od królowej wdowy w 1505 r. wieś Garlicę Dolną¹⁹. Stanisław Wysoki z Wysokiego także należał do grupy zaufanych pokojowców Rakuszanki, skoro świadczył przy spisaniu jej testamentu i został obdarzony zapisem w wysokości 50 florenów (Rombek, 2012, s. 259). Na dworze jej córki jest źródłowo poświadczony w latach 1507–1515²⁰. Ostatnim z tego grona jest Andrzej Brzozowski (pokojowiec Elżbiety Rakuskiej w latach 1503–1505), który został tylko raz wzmiankowany jako dworzanin Jagiellonki w 1507 r.²¹ Prawdopodobnie mógł być także w tej roli wymieniony 9 czerwca 1506 r., gdy jako *cubiculario reginali* otrzymał sześć beczek soli z żup (Pawiński, 1897, s. 219).

16 Królowa w swym otoczeniu także miała tzw. pacholęta (Wajs, 1997, s. 14). Panu dr. Andrzejowi Gładyszowi z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II dziękuję za informacje dotyczące działalności militarnej niektórych pokojowców Elżbiety Jagiellonki.

17 Pawiński, 1897, s. 189 (25 X 1505); Muzeum Narodowe w Krakowie (dalej: MNK), Księgi krakowskie grodzkie (dalej: KrakG) 29, s. 1149 (22 IV 1506); AGAD, MK 23, s. 111; Wierzbowski, 1910, nr 155, s. 10 (30 III 1507)

18 AGAD, MK 23, s. 111; Wierzbowski, 1910, nr 154, s. 10 (30 III 1507); AGAD, MK 23, s. 386; Wierzbowski, 1910, nr 408, s. 26 (1 V 1508); AGAD, MK 24, k. 443v; Wierzbowski, 1912, nr 9091, s. 44 (19 VII 1509)

19 MNK, Księgi krakowskie ziemskie (dalej: KrakZ) 373, s. 84–87; BJ, rkp. 5348, s. 232; Helcel, 1870, nr 4556, s. 954; Leszczyńska-Skrętowa, 1986, s. 709; Wolski, 2006, s. 56.

20 AGAD, MK 23, s. 111; Wierzbowski, 1910, nr 155, s. 10 (30 III 1507); AGAD, MK 23, s. 386; Wierzbowski, 1910, nr 407, s. 26 (1 V 1508); AGAD, MK 24, k. 443v; Wierzbowski, 1912, nr 9091, s. 44 (19 VII 1509); AGAD, MK 30, k. 93v–94; Wierzbowski, 1910, nr 2591, s. 150 (7 XI 1515)

21 AGAD, MK 23, s. 111; Wierzbowski, 1910, nr 155, s. 101; Rombek, 2012, s. 258.

Pozostali znani pokojowcy czy słudzy najmłodszej córki Kazimierza IV Jagiellończyka – Piotr z Krakowa²², Mikołaj z Jankowa (Przybyszewski, 1965, nr 135, s. 112–113 – 16 V 1511) i Piotr Obruszny (pojawił się w źródłach w związku z uzyskaniem wrotnictwa wielickiego w 1515 r., zapewne miała to być nagroda za dotychczasową służbę u królowy Elżbiety²³) – są poświadczeni jednorazowo w źródłach w takiej roli, co nie pozwala na ich bliższą identyfikację. 23 września 1506 r. pojawił się anonimowy *cubiculario domine reginule*, który został wysłany z listem do królewicza Zygmunta²⁴.

1 maja 1508 r. Jagiellonka uzyskała zwolnienie z udziału z wyprawy wojennej dla Andrzeja Dąbieńskiego (*Dambyensky*), którego syn *apud reginulam servit*²⁵. Zapewne także do tego pokojowca odnosi się informacja z 29 stycznia 1511 r. o otrzymaniu z woli króla trzech florenów²⁶.

Wyjątkowo nieco więcej można powiedzieć o trzech innych dworzaczach Jagiellonki, mimo ich akcydentalnego wystąpienia w źródłach w związku z pełnieniem obowiązków jej łożnego czy sługi.

Jan Minocki (*Mynoczky*), pojawiający się jako pokojowiec królowy 9 maja 1511 r. (Przybyszewski, 1965, nr 131, s. 111), był synem Dobiesława, dziedzicem Minoga w powiecie krakowskim (Zdanek, 2011, s. 494) oraz posesorem zastawnym trzech wsi w ziemi przemyskiej (Zalesia, Matysówki i Białej) oraz dwóch w powiecie wiślickim (Dębian i Piasku).

Jan Gniady z Zabierzowa herbu Ostoja (zm. 1525) należał do rodziny silnie związanej z dynastią Jagiellonów. Jego ojciec Piotr (zm. 1502) uczestniczył w wyprawie na Węgry w 1471 r. i Śląsk w 1474 r. (Kamiński, 1959, s. 14). Był podstarościm krakowskim (1477–1481), a potem burgrabią krakowskim w latach 1483–1495 (Bukowski, 1999, nr 104, s. 56). Był marszałkiem dworu kardynała Fryderyka Jagiellończyka (Rybus, 1935, s. 57, 77, 121; Słomski, 2017, s. 216). W 1498 r. otrzymał kasztelaninę czechowską (Kurtyka, Nowakowski, Sikora, Sochacka, Wojciechowski i Wyrozumska, 1990, nr 60, s. 48). Bracia Jana, Piotr (zm. 1514) i Stanisław byli urzędnikami na dworze królowej Barbary Zápolyi (Pociecha, 1949, s. 386–387; Kamiński, 1959, s. 140). Jan Gniady rozpoczął karierę od funkcji pokojowca króla Jana Olbrachta. W 1495 r. uzyskał, z cesji ojca, burgrabstwo krakowskie, które trzymał do śmierci (Bukowski, 1999, nr 117, s. 59–60). Był także tenutariuszem w Krzeczowie, a w 1509 r. został cześnikiem łączyckim (Bukowski, 1994, s. 188; Opaliński i Żerek-Kleszcz, 1993,

22 AGAD, MK 23, s. 187; Wierzbowski, 1910, nr 205, s. 13 (26 X 1507).

23 AGAD, MK 29, s. 168–169; Wierzbowski, 1912, nr 10679, s. 128 (24 X 1515).

24 AGAD, MK 33, f. 224; Rábai, 2014, s. 352; Kozák, 2014, s. 616.

25 AGAD, MK 23, s. 386; Wierzbowski, 1910, nr 408, s. 26.

26 AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki Królewskie 43, k. 59.

nr 272, s. 57). Jako *curiensis serenissime reginule virginis Elizabeth reginule Polonie* został poświadczony tylko raz – 17 listopada 1512 r. (Przybyszewski, 1965, nr 162, s. 135).

W testamencie Jakuba z Siekluk z 1512 r. został wymieniony dyspensator królowy, prezbiter Jan, który otrzymał zapis w wysokości dwóch grzywien (Przybyszewski, 1965, nr 146, s. 122). Był nim Jan z Łękawicy (*de Lanĳawicza*). W 1504 r. uzyskał bakalaureat sztuk wyzwolonych (Muczowski, 1849, s. 139). W latach 1509–1511 był adwokatem sądowym w konsystorzu oficjała Jakuba Erciszewskiego i wikariusza generalnego Bernardino Gallo z Zadaru. Następnie przeszedł na dwór Jagiellonki, zostając jej szafarzem. W 1515 r. pojawił się w aktach oficjalu krakowskiego jako *factor serenissime virginis Elizabeth reginulae Polonie* (Przybyszewski, 1965, nr 244, s. 182; Sikora 2003, s. 920 – tu błędnie nazywany faktorem królowy Jadwigi, błąd za Przybyszewski, 1986, nr 401, przypis 1). Był także psalterzystą w katedrze krakowskiej, a później był wzmiankowany jako altarysta w kaplicy Ofiarowania NMP, św. Szczepana i Aleksego (tzw. kaplicy Szafranców) w katedrze krakowskiej. Był plebanem w Sobolowie koło Bochni, w Goszczy koło Słomnik, Seceminie w powiecie chęcińskim i Łapczycy koło Bochni (Przybyszewski, 1965, nr 146, s. 122, przypis 10; Przybyszewski, 1970, nr 125, s. 74–78; Przybyszewski, 1986, nr 401, s. 14–15; Przybyszewski, 1987, nr 1272, s. 80–81; Leszczyńska-Skrętowa, 2003, s. 837). Był również koadiutorem kościoła w Żabnie. Zmarł w 1535 r.

Być może dworzaninem (pokojowcem?) królowy Elżbiety był także za młodu tenutariusz ujski i łanowski Żegota Morski herbu Topór, który w 1527 r. za zasługi oddane królewskiej siostrze otrzymał prawo wykupu Zwonowic, Szc, Sierbowic i Szypowic w powiecie lelowskim²⁷.

W gronie dworzan Jagiellonki odnajdujemy dwóch *familiaribus curie* – Krzysztofa Długosza i Benedykta Mirzeńskiego (Wolski, 2009, s. 439). Zostali wymienieni w 1515 r. w aktach oficjalackich w związku ze sprawą wytoczoną przez Agnieszkę, wdowę po Jakubie Siekluckim, przeciwko spadkobiercy jej męża, burgrabiemu krakowskiemu Jakubowi Filipowskiemu (Przybyszewski, 1965, nr 230, s. 175).

Faktorem Elżbiety był także Żyd Efraim (Franczko, Franciszek), syn Mojżesza i Raszki Fiszlów (Schiper, 1911, s. 209–211, 216, 241, 272–276; Bałaban, 1931, s. 68–71, 101–102; Zaremska, 2011, s. 427–434). W latach 1512–1514 sprawował funkcję poborcy podatków płaconych przez Żydów małopolskich (Bałaban, 1931, s. 102–103; Horn, 1987, s. 9–10). W 1515 r. został członkiem orszaku ślubnego odprowadzającego Jagiellonkę do

27 AGAD, MK 43, s. 18; Wierzbowski, 1915, nr 15243, s. 362; o Morskich herbu Topór: Sikora, 2014.

Legnicy (Horn, 1990, s. 5). Na jej prośbę 10 listopada tego roku król Zygmunt I wydał mu, ważny rok, list żelazny, aby mógł bezpiecznie odbyć podróż, bez nękania przez wierzycieli²⁸.

W źródłach został także wymieniony kucharz królowy Jan, który mieszkał w jej wawelskim domu (Przybyszewski, 1970, nr 83, s. 49–50 – 12 VII 1518; por. Wajs, 1997, s. 14).

26 grudnia 1510 r. anonimowy *citharedis reginule* otrzymał 1 grzywnę (Wajs, 1997, s. 14).

W liście datowanym 4 maja 1515 r. królowa Barbara Zápolya wstawiła się u swego męża, na prośbę królewskiej siostry, za sługą-piekarzem Jagiellonki w sprawie jego nominacji na wakujące stanowisko wrotnego bocheńskiego (Działyński, 1853, nr 500, s. 368; Przybyszewski, 2000, s. 111–113). Król przychylił się do ich prośby, zastrzegając jednak, że nowy wrotny miał mieszkać w Bochni, gdyż urząd wymaga jego osobistej obecności (Działyński, 1853, nr 503, s. 370; Przybyszewski, 2000, s. 116–120).

Ważne miejsce na dworze Elżbiety Jagiellonki zajmował fraucymer. Tworzyły go damy dworu, tzw. matrony, czyli starsze kobiety, bardzo często żony i wdowy po zasłużonych dygnitarzach państwowych oraz urzędnikach dworu królewskiego, a także dworki, panny dworskie i szereg służek. Na jego czele stała *magistra curiae*. Pierwszą z nich była Barbara z Woli Konińskiej herbu Rawicz, wdowa po staroście sandomierskim Janie z Rabsztyna i Tęczyna (Kurtyka, 1986, s. 571–572; Kurtyka, 2017, s. 572–573). Jako ochmistrzyni jest wspominana w źródłach w latach 1505–1506²⁹. Być może jednak pełniła te obowiązki do swej śmierci w 1508/1509 r. Jej następczynią została Małgorzata Kostrzecka, siostra Jana Mężyka z Putnowic i wdowa po Janie Kostrzeckim, dziedzicu Kostrza, Cichawy i Kamienia (Sikora, 1985a; Sikora, 1985b; Leberschek, 1991, s. 417; Leszczyńska-Skrętowa, 1994; Bukowski, 2006, s. 161). Tak jak poprzedniczka, była dworką Elżbiety Rakuszanki (w latach 1502–1505). Po jej śmierci przeszła na dwór królowy Elżbiety. W roli *magistrae curiae* Jagiellonki Małgorzata została wspomniana dopiero w 1515 r.³⁰ Zmarła przed 1532 r.

Natomiast bardzo niewiele wiemy o dwórkach królowy Elżbiety, gdyż informacje o nich w źródłach mają charakter śladowy. Jedną z nich była Barbara ze Sprowy herbu Odrowąż, wdowa po zmarłym w 1505 r.

28 AGAD, MK 30, k. 97v; Wierzbowski, 1910, nr 2601, s. 151.

29 AGAD, MK 22, k. 12v; Wierzbowski, 1908, nr 2479, s. 163; AGAD, MK 22, k. 72; Wierzbowski, 1908, nr 2832, s. 182.

30 AGAD, MK 30, k. 79-80; Wierzbowski, 1910, nr 2573, s. 149 (30 X 1515); AGAD, MK 30, k. 92–93; Wierzbowski, 1910, nr 2589, s. 150 (7 XI 1515); AGAD, MK 31, s. 32–33; Wierzbowski, 1912, nr 10690, s. 128–129 (29 X 1515); zob. też Wierzbowski, 1910, nr 11359, s. 162.

marszałku nadwornym Janie z Rabsztyna, Tęczyna i Kraśnika (Kurytyka, 2017, s. 580). Zapewne trafiła na dwór królewskiej siostry pod wpływem swej teściowej Barbary z Woli Konińskiej, ochmistrzyni Jagiellonki. Została wymieniona jako dwórka w 1508 r. w związku ze zwolnieniem z udziału w wyprawie wojennej (AGAD, MK 23, s. 401 = Wierzbowski, 1910, nr 420, s. 27).

24 listopada 1515 r. król Zygmunt I zatwierdził zapis 80 florenów *pro dote et expeditione* na rzecz Zofii, dwórki jego ukochanej siostry Elżbiety (AGAD, MK 30, k. 258–259 = Wierzbowski, 1910, nr 2609, s. 51; AGAD, MK 37, k. 508v–509v = Wierzbowski, 1912, nr 4155, s. 239). Była ona córką Jana ze Zborowa herbu Jastrzębiec i Małgorzaty Gutówny herbu Rawicz oraz żoną dworzanina królewskiego Piotra Gerstorffa / Giestorffa, Gyerstow, Gyerstoff (Kuraś, 1983, s. 183; Sochacka, 1987, s. 98; Czwojdrak, 2007, s. 107–110; Pietkiewicz, 2014, s. 309; Skibniewska, 2015, s. 331).

Prawdopodobnie dwórką królowy Elżbiety była także Małgorzata zwana Naretka Nanae, która w dniu 3 kwietnia 1531 r. otrzymała zapis pieniężny króla Zygmunta I jako nagrodę za usługi oddane królowej matce, siostrze Elżbiecie i córce Jadwidze (AGAD, MK 45, k. 382v–383, s. 763–764 = Wierzbowski, 1912, nr 16039, s. 400).

W liście króla Zygmunta do swojej siostry, datowanym na ok. 12 kwietnia 1515 r., monarcha wspominał o śmierci dwóch dworek królowy zmarłych na zarazę (Działyński, 1853, nr 499, s. 367 = Przybyszewski, 2000, s. 110–111).

Reasumując, dwór królowy Elżbiety, mimo znacznych ograniczeń finansowych i lokalowych (królowna mieszkała w tzw. Domu Królowien na Wawelu, czyli w domu wybudowanym dla jej matki na polecenie króla Jana Olbrachta), był dworem w pełni funkcjonalnym oraz realizującym wszystkie stawiane mu zadania. Niewątpliwie początkowo organizacyjnie stanowił przedłużenie funkcjonowania dworu Elżbiety Rakuszanki. Okres między pogrzebem a oficjalnym ustanowieniem dworu dla królewskiej siostry był zbyt krótki, aby można było w pełni dokonać rozwiązania dawnego dworu zmarłej królowej wdowy. Zapewne jedynie niewielka część dawnych dworzan została odesłana, a reszta, w tym fraucymer, pozostała na Wawelu, zasilając nowo powstały dwór dla najmłodszej z córek Kazimierza IV. Prawdopodobnie to sama Elżbieta Jagiellonka doprowadziła do tego, że zrząd jej dworu stanowili ludzie od lat związani z dworem jej zmarłej matki. Być może było to podyktowane faktem, że Jagiellonka traktowała ich jako część swego otoczenia – jako osoby, które mogły jej pomóc w złagodzeniu poczucia utraty matki. Dopiero z czasem na dworze Elżbiety pojawili się nowi ludzie, co było odzwierciedleniem działań samej królowy i efektem zmian, jakie nastąpiły w elicie politycznej monarchii jagiellońskiej doby rządów Zygmunta I.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Źródła archiwalne

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
Archiwum Skarbu Koronnego, Rachunki Królewskie 43
Metryka Koronna 15, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 35, 37, 43, 45
Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie, Acta actorum officialia 15, 36
Archiwum Narodowe w Krakowie
Księgi krakowskie grodzkie 29
Księgi krakowskie ziemskie 373
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
Rkp. Dypl. 98
Rkp. 5348
Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, dokument pergaminowy nr 265.

Źródła drukowane

- Balzer, O. (1906). *Corpus Iuric Polonici, Sectionis primae: privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta, madata Regnum Poloniae spectantia comprehendentis*, t. 3: *Annos 1506–1522 continens*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Działyński, T. (1853). *Acta Tomicianana*, t. 3: *Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum. Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka.
- Garbacik, J. (1960). Testament królowej Elżbiety Rakuszanki żony Kazimierza Jagiellończyka (27 VI 1505). W: Z. Kozłowska-Budkowa (red.), *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Naukowe, 309–319.
- Garbacik, J. (1966). *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486–1516 (Kodeks Zagrzebski)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gąsiorowski, A., Jurek, T., Skierska, I., współprac. Grzesik, R. (2004). *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*. Biblioteka Jagiellońska rkp. 258, t. 1: Tekst. Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana.
- Helcel, A.Z. (1870). *Wypisy z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych głównie zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej* (Starodawne Prawa Polskiego Pomniki, t. 2). Kraków: Drukarnia „Czasu”, nakładem Ludwika Helcla.
- Jelonek-Litewka, K., Kolak, W., Pirożyńska, C. i Wojas, Z. (2002). *Dochody i wydatki konwentu Braci Eremitów św. Augustyna przy kościele św. Katarzyny w Kazimierzu*, t. 1: 1502–1505. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa.

- Kozák, P. (2014). *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmán Slezská a Lužic, z let (1493) 1500–1507*. Praga: Scriptorium.
- Muczkowski, J. (1849). *Liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagiellonica ab anno 1402 ad annum 1849*. Kraków: Typis Universitatis.
- Papée, F. (1927). *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego (1501–1506)*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Pawiński, A. (1886). *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 4: *Małopolska* (Źródła Dziejowe, t. 15). Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.
- Pawiński, A. (1897). *Liber quitantiarum Alexandri regi ab a. 1502 ad 1506 (Księga skarbową króla Aleksandra Jagiellończyka)* (Teki Pawińskiego, t. 1). Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.
- Przybyszewski, B. (1960). *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich*, t. 1: 1440–1500. Kraków: Ministerstwo Kultury i Sztuki.
- Przybyszewski, B. (1965). *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich*, t. 2: 1501–1515. Kraków: Ministerstwo Kultury i Sztuki.
- Przybyszewski, B. (1970). *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich*, t. 3: 1516–1525. Kraków: Ministerstwo Kultury i Sztuki.
- Przybyszewski, B. (1986). *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich*, t. 5: 1530–1533. Kraków: Ministerstwo Kultury i Sztuki.
- Przybyszewski, B. (1987). *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich*, t. 6: 1534–1535. Kraków: Ministerstwo Kultury i Sztuki.
- Rábai, K. (2014). *Jagelló Zsigmond herceg udvarának számadáskönyve (1504–1507). The Court Account Book of Sigismund Jagiellon (1504–1507)*. Szeged: Quintus Kiadó.
- Rykaczewski, E. (1862). *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi continentur per commissarios a sacra Regia Majestate et Republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem Archivo existens deputatos confectum 1682*. Lutetiae Parisiorum-Berolini et Posnaniae: Typis L. Martinet.
- Ulanowski, B. (1887). *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 1: 1400–1489. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Wajs, A. i H. (1997). *Rachunki podskarbiego Andrzeja Kościeleckiego z lat 1510–1511*. Kraków: Zamek Królewski na Wawelu.

- Wierzbowski, T. (1908). *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, t. 3: *Alexandri regis tempora complectens (1501–1506)*. Warszawa: Typis Officinae C. Kowalewski.
- Wierzbowski, T. (1910). *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, t. 4: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 1: *Acta cancellariorum 1507–1548*. Warszawa: Typis Officinae C. Kowalewski.
- Wierzbowski, T. (1912). *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, t. 4: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 2: *Acta vicecancellariorum 1507–1535*. Warszawa: Typis Officinae C. Kowalewski.
- Wierzbowski, T. (1915). *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, t. 4: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 3: *Acta vicecancellariorum 1533–1548*. Warszawa: Typis Officinae C. Kowalewski.

Opracowania

- Balaban, M. (1931). *Historia Żydów w Krakowie i na Kazimierzu (1304–1868)*, t. 1. Kraków: „Nadzieja”. Towarzystwo ku Wspieraniu Chorej Młodzieży Żydowskiej Szkół Średnich i Wyższych w Krakowie.
- Biedrzycka A. (2018). Tarło Stanisław h. Topór (ok. 1480–1544). W: A. Romanowski (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 52. Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk i Polska Akademia Umiejętności, 315–321.
- Biskup, M. (1977). Wokół „landshuckiego wesela” 1475 roku. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 56, 81–93.
- Biskup, M. (1987). Wokół „landshuckiego wesela” 1475 roku. W: M. Biskup i K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk. Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 285–300.
- Bogucka, M. (2009). The Court of Anna Jagiellon: Size, Structure and Functions. *Acta Poloniae Historica*, 99, 91–105.
- Bogucka, M. (2010). The Court of Anna Jagiellon. Its Size, Structure and Functions. W: U. Borkowska i M. Hörsch (red.), *Hofkultur der Jagiellonendynastie und verwandter Fürstenhäuser*. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 99–105.
- Boniecki, A. (1901). *Herbarz*, t. 4. Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethner i Wolff.
- Borkowska, U. (1987). Królowa Jadwiga i jej „Książeczka do spowiedzi”. *Roczniki Humanistyczne*, 35, z. 2, 83–99.
- Borkowska, U. (2011). *Dynastia Jagiellonów w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Bukowski, W. (1994). Krzeczów – tenuta. W: F. Sikora (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 3, z. 1. Kraków: Wydawnictwo Secesja, 187–189.
- Bukowski, W. (1999). *Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka.
- Bukowski, W. (2006). Marszowice. W: W. Bukowski (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 4, z. 1. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 156–166.
- Bukowski, W. (2016). Krąg rodzinny Jana Długosza. W: L. Korczak, M.D. Kowalski i P. Węcowski, *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieło*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagiellonica”, 13–70.
- Chlapowski, K., Ciara, S., Kądziela, Ł., Nowakowski, T., Opaliński, E., Rutkowska, G. i Zielińska, T. (1992). *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka.
- Cynarski, S. i Falniowska-Gradowska, A. (1990). *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka.
- Czwojdrak, B. (2007). *Jastrzębce w ziemi krakowskiej i sandomierskiej do połowy XV wieku*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”.
- Czwojdrak, B. (2010). Z badań nad dworem królowej Zofii Holszańskiej. *Średniowiecze Polskie i Powszechne*, 2(6), 157–179.
- Czwojdrak, B. (2012). *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Czwojdrak, B. (2015). Dwory manzelek a deti Vladislava II. Jagielly. W: D. Dvorackova-Mala i J. Zelenka et al. (red.), *Zeny a deti ve dvorskę spolecnosti*. Praha: Historický ústav AV ČR, 58–63, 140–143.
- Ferenc, M. (1998). *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagiellonica”.
- Ferenc, M. (2020). Duchowni na dworze królewicza Zygmunta Jagiellończyka. W: B. Czwojdrak, J. Sperka i P. Węcowski (red.), *Jagiellonowie i ich świat. Polityka kościelna i praktyki religijne Jagiellonów*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 187–200.
- Fijałek, J. (1910). Tarłowie: znakomitego rodu początki i świetność. Cz. 2: Tarłowie Zygmuntownscy. *Przegląd Historyczny*, 10, z. 1, 34–65.
- Horn, M. (1987). Żydzi i mieszczenie w służbie celnej Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta. *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, nr 1 (141), 3–20.
- Horn, M. (1990). Udział Żydów w kontaktach dyplomatycznych i handlowych Polski i Litwy z zagranicą w XVI–XVII wieku (ze szczególnym uwzględnieniem roli serwitatorów i faktorów królewskich i wielkoksiążęcych). *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce*, nr 3–4 (155/156), 3–16.
- Januszek-Sieradzka, A. (2017). *Królowa Barbara Radziwiłłówna w dworskim mikroświecie*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

- Kamiński, A. (1959). Gniady Piotr z Zabierzowa k. Radomia h. Ostoja (zm. 1502). W: K. Lepszy (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8. Wrocław–Kraków–Warszawa: Polska Akademia Nauk, 140.
- Knapek, E. (2010). *Akta oficjalatu i wikariatu generalnego krakowskiego do połowy XVI wieku*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Kowalska, H. (1976). Missopad (Misopad, Miszopad, Myszopad) Mikołaj h. Łabędź. W: E. Rostworowski (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21. Wrocław–Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk, 370–371.
- Kozák, P. (2008). Dvorská společnost hlohovského a opavského vévody Zikmunda Jagellonského. W: D. Dvořáčková-Malá i J. Zelenka (red.), *Dvory a rezidence ve středověku II: Skladba a kultura dvorské společnosti*. Praha: Historický ústav AV ČR, 257–284.
- Kozák, P. (2009). „Citharedo cum cane saltante ad mandata domini principis dedi...”. Všední den na dvoře hlohovského a opavského vévody Zikmunda Jagellonského. W: D. Dvořáčková-Malá i J. Zelenka (red.), *Dvory a rezidence ve středověku III: Všední a sváteční život na středověkých dvorech*. Praha: Historický ústav AV ČR, 223–239.
- Kozák, P. (2011). Kníže na cestách. Sonda do života dvora hlohovského a opavského vládcy Zikmunda Jagellonského. W: A. Barciak (red.), *Realia życia codziennego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*. Katowice–Zabrze: Studio NOE Ireneusz Olsza, 153–182.
- Kozák, P. (2015). Evidence potravin u dvorů knížat a králů z dynastie Jagellonců. Několik úvah na příkladu účtů dvora prince Zikmunda z přelomu 15. a 16. Století. W: I. Korbelářová a kolektiv (red.), *Kulinární kultura Slezska a střední Evropy. Východiska, metody, interdisciplinarita*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 57–96.
- Krzepela, J. (1928). *Małopolskie rody ziemiańskie*. Kraków: Skład główny w księgarniach Gebethner i Wolff.
- Kuraś, S. (1983). *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 3: *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kurtyka, J. (1986). Rabsztyński Jan (Jan z Rabsztyna, Jan z Tęczyna) h. Topór (zm. 1498/9). W: E. Rostworowski (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 29. Wrocław–Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk, 568–572.
- Kurtyka, J. (1996). Sieklucki Jakub h. Jastrzębiec (zm. 1512), burgrabia krakowski, kasztelan biecki i wojnicki. W: H. Markiewicz (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk i Polska Akademia Umiejętności, 578–584.
- Kurtyka, J. (2017). *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”.
- Kurtyka, J., Nowakowski, T., Sikora, F., Sochacka, A., Wojciechowski, P.K. i Wyrzomska, B. (1990). *Urzednicy malopolscy XII–XV wieku. Spisy*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

- Laberschek, J. (1991). Kamyk koło Bochni. W: A. Gąsiorowski (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 2, z. 3. Wrocław: Ossolineum, 417–418.
- Leszczyńska-Skrętowa, Z. (1986). Garlica Dolna. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 1, cz. 4. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 707–709.
- Leszczyńska-Skrętowa, Z. (1994). Kostrza koło Strzyrzyca. W: F. Sikora (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 3, z. 1. Kraków: Wydawnictwo Secesja, 15–18.
- Leszczyńska-Skrętowa, Z. (2003). Łapczyca. W: F. Sikora (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 3, z. 4. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 831–839.
- Lubczyński, M. (2015). Wykazy posłów sejmowych z lat 1507–1512. *Kwartalnik Historyczny*, 122, z. 3, 509–537. DOI: 10.12775/KH.2015.122.3.04
- Lubczyński, M. (2018). Tarło Zaklika h. Topór (zm. 1466). W: A. Romanowski (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 52. Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk i Polska Akademia Umiejętności, 325–327.
- Marchwińska, A. (2008). *Królewskie dwory żon Zygmunta Augusta. Organizacja i składy osobowe*. (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 92, z. 1). Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Możejko, B. (2020). O okoliczności narodzin królewskich dzieci w świetle itinerarium Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuskiej. *Studia z dziejów Średniowiecza*, 24, 126–158. DOI: 10.26881/sds.2020.24.06
- Nalewajek, A. (2018). Dworzanie królowicza Jana Olbrachta w latach 1487–1492. Przyczynek do badań nad karierami rodów szlacheckich w czasach jagiellońskich. *Średniowiecze Polskie i Powszechne*, 10(14), 192–216.
- Opaliński, E. i Żerek-Kleszcz, H. (1993). *Urzędnicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego w XVI–XVIII wieku. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka.
- Pielas, J. (2006). Dzieje szczekarzowickiej linii Tarłów herbu Topór w XVI wieku. W: H. Gmiterek i A. Szymanek (red.), *VI Janowieckie Spotkania Historyczne: Tartowie. Rola i znaczenie rodziny w dziejach ogólnonarodowych i lokalnych XVI–XIX wieku. Materiały sesji naukowej 24 czerwca 2006*. Janowiec nad Wisłą: Towarzystwo Przyjaciół Janowca, 9–30.
- Pietkiewicz, K. (2014). *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*. Oświęcim: Napoleon V.
- Pociecha, W. (1949). *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia*, t. 2. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział Historii i Nauk Społecznych.
- Przybyszewski, B. (1989–1991). Rożnowski Tomasz (zm. 1540). W: H. Markiewicz (red.), *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32, Wrocław–Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk, 473–474.

- Przybyszewski, B. (2000). *Barbara Zapolya, królowa Polski (1512–1515)*. Łańcut: Wydawnictwo „De arte”.
- Rombek, T. (2012). *Otoczenie królowej Elżbiety Rakuszanki (1454–1505)*. Katowice, mps pracy doktorskiej, Archiwum Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.
- Rombek, T. (2014). Rotacje na wybranych urządach dworu królowej Elżbiety Rakuszanki (1454–1505). *Średniowiecze Polskie i Powszechnie*, 6(10), 304–318.
- Rutkowska, G. (2007). Dwór polskich królów XIV wieku. W: T. Jurek i I. Skierska (red.), *Fontes et historia. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu*. Poznań: Wydawnictwo IH PAN, 161–202.
- Rutkowska, G. (2012). Dwór polskich królowych Anny Cylejskiej i Elżbiety Granowskiej. W: W. Bukowski i T. Jurek (red.), *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*, t. 2. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 869–914.
- Rutkowska, G. (2014). *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Polskie Towarzystwo Historyczne, Wydawnictwo Neriton.
- Rutkowska, G. (2020). Kościół w życiu Heleny moskiewskiej, żony Aleksandra Jagiellończyka. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie*, 12(16), 261–307. DOI: 10.31261/SPiP.2020.16.12
- Rybus, F. (1935). *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*. Warszawa: [s.n].
- Schipper, I. (1911). *Studia nad stosunkami gospodarczymi Żydów w Polsce podczas średniowiecza*. Lwów – Warszawa – Kraków: Fundusz Konkursowy im. Wawelberga, E. Wenda i Spółka, Drukarnia Narodowa.
- Sikora, F. (1980a). Biecz – gród, zamek i starostwo. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, z. 1. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 82–86.
- Sikora, F. (1980b). Biecz – kasztelania. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, z. 1. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 86–87.
- Sikora, F. (1985a). Chrostowa koło Bochni. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 1, z. 2. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 374.
- Sikora, F. (1985b). Cichawa koło Bochni. W: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 1, z. 2. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 395–397.
- Sikora, F. (2003). Łękawica. W: F. Sikora (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 3, z. 4. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 919–920.
- Sikora, F. (2014). Morsko. W: W. Bukowski (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 4, z. 4. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 878–913.

- Skibniewska, J. (2015). *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Skupieński, K. (2002). *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Słomski, M. (2017). *Urzednicy i personel zamku arcybiskupów gnieźnieńskich w Łowiczu (XIV w. – 1531 r.)*. Warszawa: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk.
- Sochacka, A. (1987). *Własność ziemską w województwie lubelskim w średniowieczu*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Wydział Humanistyczny.
- Wdowiszewski, Z. (2005). *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Avalon.
- Wiśniewski, J. (1928). *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866*. Radom: Druk S. Nowakowski.
- Wolski, M. (2006). Malinowice. W: W. Bukowski (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 4, cz. 1. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 56–57.
- Wolski, M. (2009). Mierzeń. W: W. Bukowski (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 4, z. 2. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana” i Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, 437–439.
- Wróblewski, S. (2016). *Rycerstwo ziemi sądeckiej w średniowieczu*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, Fundacja Sądecka.
- Zaremska, H. (2011). *Żydzi w średniowiecznej Polsce. Gmina krakowska*. Warszawa: Instytut Historii PAN.
- Zdanek, M. (2011). Minoga. W: W. Bukowski (red.), *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, t. 4, z. 3. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana” i Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, 483–499.

Tomasz Rombek – dr, mediewista, badacz niezależny zajmujący się dworem i otoczeniem oraz działalnością królowych późnego średniowiecza, autor: *Rotacje na wybranych urządach dworu królowej Elżbiety Rakuszaneki (1454–1505)*, *Królowa Elżbieta wobec elekcji z lat 1492 i 1501, Elżbieta Rakuska wobec otoczenia Kazimierza IV Jagiellończyka (1454–1492) i Centrum i peryferia. Elżbieta Rakuska a wieloetniczność monarchii polsko-litewskiej*.